

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ

Готько Н.М.

У статті сільські території розглядаються як складова прикордонного регіону. Визначено головні ознаки прикордонних регіонів, вплив прикордонного розміщення на соціально-економічний розвиток сільських територій. Досліджено позитивні та негативні зовнішні ефекти прикордонного розміщення сільських територій.

Ключові слова: сільські території, прикордонний регіон, екстерналії, прикордонне співробітництво.

ВСТУП

Проблема ідентифікації та розвитку сільських територій не є новою в сучасній науці. Водночас, активна розробка даної проблематики і наукова невіршеність багатьох завдань, що ставляться практикою регіонального управління, свідчать про те, що проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку і збалансованого функціонування сільських територій є досі актуальною.

В зв'язку із формуванням спільного кордону між Європейським союзом та Україною посилюється вплив зовнішнього середовища на економічну політику нашої держави. Особливе місце у реалізації економічної складової зовнішньополітичного курсу України відіграють її західні, так звані староприкордонні регіони, що мають тривалий історично обумовлений досвід співпраці з новими східними членами Європейського союзу, серед яких - Закарпатська область. Розвиваються існуючі та формуються нові, перспективні форми взаємодії господарюючих суб'єктів регіонів України з суб'єктами суміжних держав. В таких умовах виникає нова площина для соціально-економічних досліджень: функціонування сільських територій під дією близькості найбільшого інтеграційного угруповання світу, вплив існуючих та потенційно можливих прикордонних зв'язків на їх розвиток.

Хоча особливості економічних зв'язків прикордонного регіону широко розглядаються у працях А.В.Баян, М.А.Лендела, В.П.Мікловди, Н.А.Мікули, П.Ю.Студеняка, С.С.Слави, Ю.М.Шолох, більш детального розгляду потребують особливості функціонування саме позаміських територій під впливом прикордонного розміщення. Тому метою даної статті є вивчення ознак, особливостей сільських територій прикордонного регіону, специфіки їх функціонування в контексті європейської інтеграції. У роботі використані такі методи дослідження: історичний, логічний, аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнюючи проаналізовані підходи до визначення категорії «сільська територія» та її характерних особливостей, співставлення зазначеного із сучасними умовами функціонування таких територій, можна зазначити, що сільську територію необхідно розглядати у сукупності її наступних характеристик:

1) просторові характеристики - площа, протяжність, розташування щодо суміжних населених пунктів даного регіону, сусідніх регіонів, регіонів та населених пунктів інших державних утворень;

2) демографічні характеристики - щільність розселення, віковий, статевий, етнічний склад населення;

3) природно-ресурсні - кліматичні особливості території, природно-ресурсний потенціал;

4) виробничо-господарські - стан і домінуючі галузі господарського комплексу, розвиток підприємництва, стан виробничої інфраструктури та зовнішньоекономічних зв'язків;

5) соціальні - розвиток соціальної інфраструктури, соціальних зв'язків та середовища;

6) еколого-економічні - ступінь залучення природи у виробничо-господарську діяльність суб'єктів території, екологічний стан території як прояв зворотного впливу людини і природи;

7) адміністративно-управлінські - кількість адміністративних утворень, юрисдикція і підпорядкованість органів місцевого самоврядування тощо, міра залучення громади у вирішення спільних проблем території;

8) культурно-історичні - наявність культурно-історичних пам'яток, інших визначних місць, що становлять громадський інтерес.

Оскільки в центрі наукового інтересу за даним дослідженням є сільські території прикордонного регіону, вважаємо за необхідне детально розглянути і порівняти зазначені вище характеристики для двох типів сільських територій: таких, що належать до прикордонних регіонів, та тих, що віддалені від державного кордону. Необхідно зробити уточнення, що сільська територія може знаходитися в

Готько Наталія Михайлівна, здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету

безпосередній близькості до суміжних країн, або ж бути віддаленою від кордону, але разом з тим адміністративно належати до прикордонного регіону. В обох випадках таку територію будемо вважати включеною до складу прикордонного регіону і такою, якій притаманні специфічні риси.

Узагальнюючи визначення прикордонного регіону, запропоновані у працях [1-3], [5-6] прикордонну територію можна охарактеризувати як таку, що безпосередньо прилягає до кордону, має особливе геостратегічне розміщення, може бути елементом транскордонного регіону, мати у своєму складі декілька адміністративно-територіальних одиниць. У нашому дослідженні прикордонним регіоном вважаємо адміністративно-територіальну одиницю (область), що прилягає до державного кордону.

Прикордонний регіон сам по собі є особливим об'єктом дослідження - насамперед тому, що специфічні природно-економічні, геополітичні, соціально-культурні умови, що складаються в ньому, є сприятливими для реалізації первинного рівня зовнішньоекономічних зв'язків. В умовах посилення значення місцевого самоврядування встановлення безпосередніх контактів з близькими сусідами є не тільки необхідною умовою реалізації зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного курсу держави, але і визначальним інструментом забезпечення стабільного і поступального розвитку регіону.

Багаторічний досвід становлення, розвитку прикордонного співробітництва засвідчують те, що якісно новий рівень співробітництва на прикордонних територіях, його інтенсифікація відбуваються передусім там, де головними ініціаторами та виконавцями регіональних прикордонних зв'язків виступають не центральні уряди або політичні партії, а міста, селища, місцеві установи та організації, державні органи місцевого самоврядування [4, с.27]. Територіальна наближеність, зазвичай близькість менталітету, способу життя, подібні структури виробничо-господарських комплексів прикордонних територій, схожі природно-кліматичні умови створюють сприятливі засади для організації спільної інвестиційної діяльності, обміну досвідом та подальшого вирішення дотичних економічних, екологічних, соціальних проблем. В процесі взаємодії на такому рівні формуються більш стійкі, тривалі зв'язки: налагоджуються прямі виробничі зв'язки подібних виробництв, розвивається кооперація, формуються локальні основи для подальших інтеграційних процесів.

У таблиці 1 наведено просторові, демографічні, природно-ресурсні, виробничо-господарські, соціальні, еколого-економічні, адміністративно-управлінські та культурно-історичні характеристики прикордонного регіону, що по-перше, відрізняють його від не прикордонних, а по-друге - створюють специфічні переваги і недоліки для соціально-економічного розвитку регіону загалом і включених до нього територій зокрема.

Таблиця 1 Ознаки прикордонного регіону

ГРУПА ОЗНАК	ОЗНАКИ
<i>Просторові</i>	вигідне гео економічне розташування (близькість державного кордону)
<i>демографічні</i>	специфічний етнічний склад населення, зумовлений суспільно-історичними зв'язками із суміжними країнами
<i>природно-ресурсні</i>	можливості реалізації надлишкових ресурсів на експорт та компенсації дефіцитних ресурсів за рахунок імпорту з мінімальними транспортними витратами
<i>виробничо-господарські</i>	сприятливі умови для прикордонного співробітництва; інтенсивні зовнішньоекономічні економічні зв'язки; розвинута транспортно-логістична інфраструктура
<i>соціальні</i>	активність вихідних міграційних потоків, значний вплив урядової політики іноземних держав, пов'язаної з підтримкою національних меншин; можлива загроза транзитної міграції через територію
<i>еколого-економічні</i>	підвищена загроза транскордонного забруднення і водночас можливість реалізації спільних програм захисту навколишнього середовища прикордонних територій; екологічні наслідки активного використання транспортної інфраструктури
<i>адміністративно-управлінські</i>	ускладнене управління розвитком території внаслідок особливого соціального складу населення, гострота проблем пов'язаних з національною ідентифікацією
<i>культурно-історичні</i>	особливості менталітету населення, зумовлене культурно-історичними зв'язками, сприятливі умови для проведення міжнародного спілкування через наявність родинних, дружніх зв'язків з населенням прикордонних територій суміжних країн тощо

Примітка: розроблено автором

В контексті існування зазначених вище особливостей проблема функціонування та розвитку сільських територій виходить за традиційні межі розуміння. Для тих прикордонних регіонів, де переважає сільське населення (а в Закарпатській області за даними статистики в сільській місцевості проживає понад 62% населення), сільські території можуть розглядатися не лише як позаміська частина адміністративної області з проживаючим на її території населенням, наявними ресурсами і виробничо-господарськими зв'язками, але і як первинна ланка включення регіону в міжнародні інтеграційні процеси нарівні з містами.

Не виключено, що саме сільські території можуть стати джерелом інтеграційної ініціативи, об'єднуючи інтереси прикордонних регіонів сусідніх держав у транскордонному співробітництві. Оскільки традиційно головним видом діяльності у сільських територіях вважається сільське господарство, лісівництво, рибальство, то одним із ключових напрямів міжрегіональної транскордонної взаємодії може бути саме співпраця у сільськогосподарському секторі. Так, синтезом функцій сільських територій у традиційному їх розумінні та нових функцій, що ставляться щодо територій, географічно наближених до кордонів, поєднанням цілей розвитку АПК та зовнішньоекономічних завдань є існування так званих транскордонних кластерів у системі АПК, про які йдеться у праці [1, с.14-15]. Така модель співпраці розглядається автором як ефективна форма міжнародного міжрегіонального обміну досвідом АПК, що сприятиме вирішенню проблем модернізації, нарощування потужностей та сервісного обслуговування фермерських господарств, активізації інвестування в АПК транскордонного регіону тощо.

Переваги географічного розміщення та відповідна інфраструктура визначають структуру народногосподарського комплексу, зайнятість населення прикордонного регіону загалом та сільських територій зокрема. Особливістю прикордонних територій є активний розвиток транспортних комунікацій, розвинута транспортно-логістична інфраструктура, що створює додаткові можливості для розвитку альтернативних видів діяльності на селі та зайнятості населення в інших видах діяльності. Разом з тим близькість кордонів породжує ряд проблем гуманітарного характеру, вирішення і подолання наслідків яких виходять за межі регіонального впливу і знаходяться у площині і загальнодержавних інтересів. До таких проблем насамперед відносять трудову міграцію та транскордонне забруднення навколишнього середовища.

Прикордонні регіони Українських Карпат характеризуються високою динамікою зовнішньої трудової міграції, насамперед з сільських територій. Переважна частина емігрантів спрямована у суміжні країни Європейського союзу. Негативні наслідки трудової міграції, такі як втрата найбільш динамічної економічно активної частини населення, доповнюються іншими негативними ефектами соціального характеру, такими як послаблення

родинних зв'язків, соціальна незахищеність мігрантів тощо.

Проблемою для прикордонних регіонів, в тому числі для Закарпаття, є і потоки нелегальних мігрантів, спрямовані з країн Азії в напрямку Європейського союзу, що посилюються з безпосереднім наближенням меж європейського об'єднання до західного кордону нашої держави. Невирішеність питання протидії нелегальній міграції на регіональному рівні загострює відносини з сусідніми країнами.

Розглядаючи вплив прикордонного розміщення та зокрема прикордонної торгівлі на соціально-економічний розвиток територій, більшість дослідників наголошують на сприятливому його боці. Однак характерними для прикордонних регіонів є і негативні зовнішні ефекти, так звані екстерналиї, що являють собою опосередкований вплив господарської або іншої діяльності одних суб'єктів на третю сторону, що не бере безпосередньої участі ні у процесах виробництва, ні у процесах обміну. Такий негативний зовнішній вплив на населення сільських територій найбільш очевидний щодо експлуатації транспортної інфраструктури.

З одного боку, прокладання транспортних шляхів, магістралей через сільські території прикордонного регіону і розвиток прилеглої до них інфраструктури мають позитивний соціально-економічний ефект, що виражається у покращенні транспортного зв'язку сільських населених пунктів з районними, обласними центрами, розширенні можливостей працевлаштування населення у торгівельно-роздрібній мережі, розміщеній вздовж магістралей міжнародного значення. З іншого боку, розбудова таких шляхопроводів порушує екологічну цілісність, природний баланс, що особливо загрозливо для територій зі статусом туристично-рекреаційних.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сільська територія прикордонного регіону - це позаміська територія прилеглої до державного кордону адміністративної одиниці (області), системний зв'язок елементів якої виявляється у просторових, демографічних, виробничо-господарських, соціальних, еколого-економічних, адміністративно-управлінських та культурно-історичних її характеристиках. Для таких сільських територій властиві специфічні риси як: вищий ступінь залучення у зовнішньоекономічні зв'язки через трудову міграцію та рух інших факторів виробництва, прикордонну торгівлю, збалансований обмін ресурсами, вищий порівняно з іншими територіями ступінь взаємозв'язку з іноземними державами через економічні, культурно-історичні та політико-адміністративні зв'язки.

Посиленим є вплив транскордонного співробітництва на соціально-економічний розвиток регіону. Для сільських територій, що належать до складу прикордонних регіонів, існують кращі потенційні можливості для багатofункціонального розвитку за рахунок активізації видів економічної діяльності, що не стосуються аграрного виробництва.

Зовнішнє середовище функціонування таких територій розширюється під впливом факторів зовнішньоекономічного характеру.

Прикордонні економічні зв'язки створюють відповідні умови для соціально-економічного розвитку на територіально-регіональному рівні, і

виражаються у таких формах як зовнішня торгівля товарами і послугами, взаємний обмін факторами виробництва (в тому числі рух капіталів, робочої сили), науково-технічний обмін, координація і спільна реалізація соціальних, культурних програм, спільне вирішення екологічних проблем.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балян А.В. Міжрегіональне транскордонне співробітництво України та Угорщини в умовах розширення Європейського Союзу (питання методології, методів і практики): Автореф. дис.д-ра екон. наук: 08.10.01 / А.В. Балян; Ін-т регіон, дослідж. НАН України. - Л, 2006. - 36 с.
2. Білик Р.С. Фактори і тенденції розвитку економічних зв'язків прикордонних територій (на прикладі Чернівецької області та євро регіону "Верхній Прут"): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 [Електронний ресурс] / Р.С. Білик; НАН України. Ін-т регіон, дослідж. - Л 2006. - 20с. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2006/06brsevp.zip>
3. Кульшова Г. Прикордонний регіон як об'єкт суспільно-географічних досліджень / Г.Кульшова // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. - 2008. - № 5.
4. Регіон в системі прикордонного співробітництва / М.А. Лендел, П.Ю. Студеняк [монографія]. - Ужгород: Карпати, 2009. - 472 с.
5. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та траскордонне співробітництво / Н.Мікула; [монографія]. - Львів: ГРД НАН України, 2004. - 395 с.
6. Шолох Ю.М. Стратегічне планування розвитку прикордонного регіону (на прикладі Закарпатської області) / Ю.М. Шолох // Регіональна економіка. - 2007. - № 2.- С.131-138.